

УДК 811.111'373.46:004'42

Р. Є. Синдега,

асистент

(Національний університет "Львівська політехніка")

vola_77@mail.ru

ТЕРМІН ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ТА ДИСКУРСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено дослідженню ролі терміна у фаховому дискурсі з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій. Висвітлено питання, пов'язані насамперед, із роллю та місцем термінів у лексичній системі мови, специфікою його функціонування. Розглянуто основні характеристики терміна та вимоги, які висуваються до нього. Особливу увагу приділено диференціації категорій термінів.

Лінгвістична природа терміна визначається його приналежністю до спеціальної мови. Інвентар мовних засобів є загальним для літературної мови і її функціонального стилю – термінології, однак у мові науки відбір, організація і функціонування мовних засобів репрезентовано специфічно. Ця специфіка полягає у свідомості добору мовного інвентарю, у системних та спеціальних функціональних властивостях термінів. Свідомість, спланованість у номінації понять є принциповою характеристикою генезису термінів, поява яких відрізняється від стихійного виникнення слів загальної мови. У термінотворенні дослідник користується різноманіттям мовних засобів, які є в його мовній свідомості, дотримуючись мовних закономірностей. Термін – це не особливе слово, а слово в особливій функції.

Визначення основного поняття – терміна є важливою проблемою дослідження термінології. Наукове визначення (дефініція) терміна як виразника наукового поняття певної галузі наук є його незаперечною ознакою. Проблема лише в доборі певного типу та правильному формулюванні дефініції. Питанням дефініції терміна присвячені праці О. О. Реформатського, Е. Ф. Скороходька, І. Н. Волкової, О. С. Герда, Т. Р. Кияка, С. Д. Шелова. У науці поєднуються логічний і лінгвістичний аспекти теорії дефініції. Конкретна мета роботи (укладання словників, термінологічних стандартів тощо) зумовлює вибір того або іншого типу дефінування.

З відомих видів (родо-видова, партитивна, операціональна та ін.), в термінологічній практиці найчастіше використовується родо-видова дефініція, яка спирається на дві складові: 1) вказівка на найближчий рід; 2) вказівка на видову відмінність. Формулюючи дефініції термінів певної галузі науки за цим принципом, можна домогтися високого рівня системності термінології, її точності та однозначності, адже термін вважається членом термінологічної системи тільки тоді, коли до нього застосована дефініція "через найближчий рід і видову відмінність" [1: 52].

Оскільки термін має чітку дефініцію, він є стилістично нейтральним (незалежним від контексту) в термінологічному полі. За межами конкретного термінологічного поля термін може втратити свої ознаки і змінити значення – детермінологізуватися [1: 45]. Але, якщо йдеться про використання терміна певної галузі знань у тексті іншої наукової субмови, зміни значення, як правило, не відбувається.

У працях Д. С. Лотте висвітлив проблему системності термінологічної лексики та наголосив на класифікаційній сутності терміна. На думку вченого, термінологічна лексико-семантична система зумовлюється насамперед класифікаційними ієрархічними зв'язками між поняттями [2: 10]

Е. Ф. Скороходько вказує, що "системність лексики передбачає: системність плану змісту, тобто системність семантичного рівня лексики; системність плану вираження, тобто системність словесного наповнення, а також системність відповідності між планом змісту і планом вираження" [3: 74]. Таке трьохаспектне розуміння, на нашу думку, найточніше відображає сутність поняття системності в термінології.

Системність прийнято вважати не тільки базовою ознакою термінології, а й основною вимогою до терміна. Тому головне завдання термінолога – працювати над підвищенням рівня системності термінолексики як на внутрішньому, так і на міжгалузевому рівні.

Традиційно прийнято вважати, що термінам не властива експресія (О. О. Реформатський, В. П. Даниленко, Л. О. Симоненко та ін.). Наукові тексти характеризуються суворою логічністю викладу, об'єктивністю, тоді як художня література суб'єктивна і, відповідно, насичена емоційно-експресивними відтінками.

Є. Ф. Скороходько запропонував наступні вимоги до термінів інформаційної мови:

1. Термін повинен володіти абсолютною однозначністю (в будь-якому контексті він повинен виражати лише одне поняття);
2. Формальна структура термінів повинна виражати зв'язки між поняттями, що допоможе у низці випадків знаходити в текстах інформацію про ті класи предметів, які точно не названі;
3. Повинна бути передбачена можливість формальних перетворень термінів з метою отримання нових термінів для позначення новоутворених понять;
4. Також повинна бути передбачена можливість автоматичного перекладу термінів з природних мов на інформаційну мову і навпаки.
5. Термін повинен бути коротким [3: 99].

А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк та З. Б. Куделько вважають, що сучасна мова науки й техніки висуває до термінів декілька вимог. Найважливішими з них є наступні:

1. Термін повинен відповідати правилам і нормам певної мови.
2. Термін повинен бути систематичним.
3. Термінові притаманна властивість дефінітивності. Тобто, кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтується на окреме поняття.
4. Термінові властива відносна незалежність від контексту.
5. Термінології не притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню.
6. Термін повинен бути точним, коротким, милозвучним та експресивно нейтральним [4: 218].

Поділяючи вищезазначені погляди на основні критерії терміна, зазначимо, що, на нашу думку, терміном іварто вважати слово, словосполучення або просто мовний знак, який репрезентує спеціальне поняття наукової чи професійної сфери знань.

У комп'ютерному дискурсі велика кількість слововживань припадає на термінологічну лексику. Навіть невеликий текст – стаття – містить іноді до трьохсот-п'ятисот різних термінів. Це не випадково. Адже поміж усіх мовних засобів саме термін є головним носієм фахових знань. Саме він передає інформацію, заради якої створюється текст. У зв'язку з цим виникає питання: чи існують закономірності, які регулюють вживання термінів у тексті, а якщо існують, то чи не допоможе їхнє пізнання глибшому розумінню механізмів текстотворення. Термін – одиниця неоднозначна. Тому, досліджуючи фаховий дискурс, не досить враховувати "просто терміни". Варто розрізняти при цьому різні типи термінів, враховувати їхні системно- та текстозумовлені характеристики, які визначаються роллю терміна в системі мови та в конкретному тексті.

Серед системозумовлених характеристик терміна чільні місця належать двом градуальним ознакам – когнітивному значенню та інформаційній насиченості [3: 101]. Когнітивне значення вимірюється кількістю безпосередніх та опосередкованих семантичних дериватів, інформаційна насиченість – кількістю безпосередніх та опосередкованих семантичних складників. Ці характеристики є системозумовленими у тому сенсі, що вони залежать від місця відповідного значення в системі значень лексико-семантичної групи слів, а також від семантичних зв'язків слова з рештою слів. Між когнітивним значенням та інформаційною насиченістю існує обернена залежність.

Терміни з великою кількістю семантичних дериватів співвідносяться з основоположними поняттями відповідної царини знань. Більша частина цих термінів має широку сферу функціонування, вони відомі не тільки фахівцям відповідної галузі, але й широкому науковому загалу: *computer* 'комп'ютер', *file* 'файл', *memory* 'пам'ять', *program* 'програма'. Серед них є також загальнонаукові та міжгалузеві терміни: *data* 'дані', *information* 'інформація', *system* 'система'.

Терміни, що виражають вузькоспеціальні поняття високого ступеня диференціації (наприклад: *register file with fixed-size register windows*, *window overflow*, *four-stage instruction pipeline*, *interleaving granularity*) в більшості випадків залишаються без перекладу через відсутність відповідних еквівалентів у сучасних перекладних словниках.

Терміни, що здебільшого мають велику інформаційну насиченість, найчастіше відповідають складним спеціальним поняттям, наприклад: *massively parallel access*, *user-directed parallel access*, *contiguous physical partition*. В спеціальних словниках зафіксована лише частина таких одиниць. Серед відсутніх – багато нових термінів, зокрема авторських неологізмів, які виражають поняття, що з'явилися в останні роки: *high-level functional language construct*, *stack-specific operation*, *processor-internal register*. Серед незафіксованих є також терміни, які виражають вузькоспеціальні поняття високого ступеня деталізації, що межують із номенклатурними одиницями. Терміни з малою інформаційною насиченістю найчастіше передають поняття досить широкої сфери функціонування: *bit* 'біт', *task* 'задача', *update* 'оновлення', *system* 'система', *option* 'опція', *code* 'код'.

Оскільки у мові терміни з великим когнітивним значенням виражають певні категоріальні поняття відповідної галузі науки чи технологічної дисципліни, вони відіграють важливу роль у формуванні терміносистеми. Наприклад, без таких термінів, як *information* "інформація", *data* "дані", *computer* "комп'ютер", *program* "програма", не було б термінології обчислювальної техніки, оскільки семантична одиниця 'information' входить (безпосередньо або опосередковано) до складу значень 85 % термінів обчислювальної техніки, 'data' присутня у складі 60%, 'computer' – 72 %, 'program' – 53 % термінів. Як наголошує Є. Ф. Скороходько, більшість термінів обчислювальної техніки в семантичному аспекті є похідними від цих чотирьох термінів [3: 104].

Терміни галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій з великою інформаційною насиченістю зазвичай виражають маловживані складні спеціальні поняття. У фаховому дискурсі вони отримують особливий статус, оскільки вони передають нову інформацію.

Підводячи підсумок, зазначимо, що терміни виконують вагомую роль у реалізації когнітивних та комунікативно-прагматичних цілей фахового дискурсу з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій, адже саме термінологічні одиниці виступають носіями його смислового та інформаційного потенціалу. Окрім того, вони є показниками основних поняттєвих та семантичних категорій даного дискурсу, оскільки виконують індикативну функцію. Усе це дає підстави говорити про цінність термінів для розуміння фахового дискурсу, а відтак, і для його дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шелов С. Д. Термінологія, професійна лексика та професіоналізми / С. Д. Шелов // Вопросы Языкознания. – М., 1984. – № 5. – С. 85–94.
2. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 72–76.
3. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті / Е. Ф. Скороходько – К. : Логос, 2006. – С. 99–104.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Shelov S. D. Terminologiya, profesiyana leksyka i profesionalizmy [Terminology, Professional Vocabulary and Professionalisms] / S. D. Shelov // Voprosy yazykoznanija [Questions of Linguistics]. – М., 1984. – № 5. – S. 85–94.
2. Lotte D. S. Osnovy postroyeniya nauchno-technicheskoy terminologii [The Fundamentals of Scientific and Technical Terminology Formation] / D. S. Lotte. – М. : Iz-vo AN SSSR, 1961. – S. 72–76.
3. Skorochodko E. F. Termin u naukovomu teksti [The Term in the Scientific Text] / E. F. Skorochodko. – К. : Logos, 2006. – S. 99–104.
4. Diakov A. S. Osnovy terminotvorennia : Semantychni ta sotsiolingvistychni aspekty [Fundamentals of Terminology : Semantic and Sociolinguistic Aspects] / Diakov A. S., Kyyak T. R., Kudel'ko Z. B. – К. : Vyd. dim "KM Academia", 2000. – 218 s.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2013 р.

Сындега Р. Е. Термин как основной элемент в исследованиях терминологии и дискурса отрасли компьютерных наук и информационных технологий.

Исследована роль термина в профессиональном дискурсе отрасли компьютерных наук и информационных технологий, рассмотрены требования к использованию терминов. Освещен вопрос, связанный, прежде всего, с ролью и местом терминов в лексической системе языка, спецификой его функционирования. Особое внимание уделяется классификации текстообусловленных характеристик термина.

Syndeha R. E. Term as the Main Element in the Terminology and Discourse Research on the Problems of Computer Science and Information Technology.

The article deals with the role of term in the professional discourse of Computer Science and Information Technology and the requirements for the use of the terms. The research presents the study of the terms' role and place in the lexical system of the language. The main peculiarities and features of term functioning in the professional texts are under analysis. The particular attention has been paid to the term classification.